

محقق حلی

نجیم الدین جعفر بن حسن بن یحیی حلی معروف به «محقق» مؤلف کتاب مشهور و شرایع یکی از فقها و دانشمندان بزرگ ماست که در نیمه دوم این قرن چشم از جهان فانی فرو بست .

محقق حلی در سال ۶۰۲ هجری در شهر تاریخی حله قدم بر سر و وجود گذارد و از همان سنین کودکی به تحصیل مقدمات و علوم متداول عصر پرداخت ادبیات عرب را که زبان مادریش بود به خوبی فرا گرفت ؛ و هیئت و ریاضات و منطق و کلام را بمقدار لازم آموخت محقق در تمام این رشته‌ها احاطه کامل پیدا کرد ، آنگاه فقه و اصول را در محضر پدر دانشمندش حسن بن یحیی و فقه‌های مشهور حله این‌ها و سیدفخار موسوی شاگردان فقیه عالیقدر ابن ادریس حلی تکمیل نمود و سپس بتدریس علوم و فنونی که آندوخته بود همت گماشت و از اینراه در سایه قریحه سرشار و فکر مواج و وسعت نظری که داشت به تحکیم مبانی فقه شیهه و اساس مکتب اجتهاد پرداخت محقق برای هر دسته از شاگردانش حوزه درس مستقلی تشکیل داد و چون خود در هر علم و فنی بمقام نهائی و استادی رسیده بود ، هنگام بحث و تدریس ، باشاهمت و حسن تقریر و دقت نظر و تمسک کم نظیری درس میگفت . به همین جهت همه گونه فضلا و دانشمندان : فقیه ، اصولی ، عالم رجالی ؛ محدث ؛ متکلم و منطقی ؛ ادیب و شاعر از محضرش برخاستند .

شهر حله پیش از طلوع محقق نیز محل پرورش فقها و محدثین و ادبای شیعه بود و بطوریکه در شماره‌های ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - سال دوم این مجله خاطر نشان ساختیم ، فقه‌های نام آوری از آنجا برخاستند و به خصوص وجود دانشمند مشهور محمد بن ادریس حلی در حله و مکتب نوین فقهی او امتیازی مخصوص به هر حله داد ، در عین حال مسلم است که مرکزیت حله در عصر محقق مصداق کامل پیدا کرد بطوریکه از بزرگترین مراکز علمی و فقهی بشمار آمد

(بقیه صفحه ۶۲) شده است و گرنه معقول نیست که نوسان اختلاف ارقام ما بین ۲۰۰ میلیون و ۶۵۰ میلیون نفر باشد ؛ با توجه باین نکات ما می‌خواهیم باتکاء آخرین مدارک و مصادر درباره جهان اسلام و آمار هر کشور اسلامی ، که از جمع آمار همه کشورها ، آمار صحیح مجموع مسلمین جهان نیز بدست خواهد آمد ، در هر شماره از مکتب اسلام (بطور اختصار و در عین حال کامل و جامع) یکی از سرزمین‌های اسلامی را معرفی کنیم .

در این موضوع ؛ بدون اغراق از سدها جلد کتاب و نشریه بی‌پایانهای ؛ عربی ، فارسی ، انگلیسی ؛ فرانسوی ؛ ترکی استفاده کرده و میکنیم و امیدواریم که بتوانیم این موضوع مهم وارجدار را تا حد امکان به نحو کاملی منتشر سازیم . راهنماگیا ، پیشنهادها ؛ اطلاعات ، انتقادهای مربوط باین بحث را با مسرت تمام می‌پذیریم .

(پایان مقدمه)

این معنی را مامی توانیم از شاگردان انبوه و ذوقنون محقق که هر کدام در شمار نامورترین دانشمندان ماست بخواهیم درک کنیم . زیرا بزرگانی همچون علامه حلی؛ پدرش یوسف بن مظفر و برادرش علی بن یوسف بن مظفر مؤلف کتاب «المدد القویه» سیدعبدالکریم بن طاووس مؤلف کتاب «فرحة القرى» شیخ یوسف شامی مؤلف «المددالتظیم»؛ صفی الدین حلی، حسن بن ابی طالب آبی، سیدجلال الدین محمد بن رضی الدین بن طاووس؛ ابن داود حلی؛ و شرف الدین ابوالقاسم پسر دانشمند مؤیدالدین طقمی قمی وزیر مستصم عباسی و ده هاتن امثال ایشان که همه اذاعظم شاگردان محقق میباشند از معضرات او بر خاسته اند .

ابن داود حلی شاگرد محقق در کتاب «رجال» خود مینویسد: استاد ما نجم الدین ابوالقاسم جعفر بن حسن حلی، محقق مدقق، امام علامه، یگانه روزگار و زبان گویای عصر خود بود و از لحاظ علم و احاطه و استحضار مطالب علمی از همه کس تواناتر و آماده تر بود .

مکتب محقق

بطوریکه در شرح حال ابن ادریس نوشتیم علما و دانشمندان ما که بعد از شیخ طوسی آمدند، نظر بنام بزرگ شیخ و نبوغ و احاطه وی در فقه تا حدود مسما از خود چندان رأی و قنوائی ابراز نمی داشتند، ولی باطلوع ابن ادریس این روش پایان یافت و مجدداً مکتب اجتماع بر اساس نظر و استدلال قرار گرفت و از حالت تقلید آراه فقهای پیشین و رکود طولانی بیرون آمد .

ابن ادریس آراه شیخ را در همه مباحث مورد تجزیه و تحلیل و نقد و انتقاد شدید قرار داد و این موضوع باعث ابراد دسته جمعی فتهاء واقع شد و همه روش او را دور از نزاکت علمی دانستند .

نخستین کسیکه بعد از ابن ادریس به بسط و توسعه فقه پرداخت محقق حلی بود، محقق طرزد تفکر در فقه و نظر استدلالی را بر پایه محکمتری استوار ساخت . وی در روش نوین خود همه جوانب را در نظر گرفت و به عکس ابن ادریس، همه جا با نظر احترام و تحسین و دقت و تعمق بیشتر بآراه و نظر آن شیخ مینگریست . محقق در بسیاری از موارد از فکر شیخ استفاده مینمود و نظر خود را بر پایه آن قرار میداد . و از اینرو شیوه ابن ادریس را نسبت بآراه شیخ مورد انتقاد قرارداد و بعد از وی عواهر زاده اش علامه حلی راه او را دنبال کرد .

بطور کلی محقق فقهی با شهامت و دارای نظری وسیع و دقتی بسزاست . محقق دایره فقه را توسعه داد و آزادی توأم با احترام نسبت بقضای بعد از خود برای تحقیق و بررسی و تجزیه و تحلیل فقه اصلا کرد . بهین جهت نظر و قنوائی وی تعمق و استقامت مخصوصی دارد

واصول امتیازی که محقق از سایر فقهای مآد دارد، همان نظریات عمیق و استقامت رأی اوست که او را از سایر فقهای قبل و بعد از خود ممتاز میگرداند.

محقق نه تنها در زمان خود سنگین ترین و زنه علمی عصر به شمار میرفت بلکه به عبادت تاریخ فقه شیعه؛ رزانت رأی و فکر او با مرور زمان تا عصر ما بیشتر محسوس گشته و اهمیت بیشتری کسب کرده است. این معنی را ما بخوبی میتوانیم از تالیفات ذیقیمت او که هم از بهترین متون فقهی شیعه و در شمار محکمترین کتب علمی و استدلالی اسلامی است درک کنیم.

آثار فکری محقق

محقق در علم و فضل و جلالت قدر و تحقیق و تحقیق و فصاحت و شعر و ادب و انشاء و تمام فضائل یگانۀ روزگار بوده، این تنها گفته ما نیست، تمام علماء و دانشمندان که از او سخن بمیان آورده اند او را باین اوصاف ستوده اند.

در اوائل جوانی اشعاری چند گفت ولی بسفارش پدرش آن رشته را دنبال نکرد با این وصف اشعاری که از وی بجامانده از بهترین شعرهاست.

طرز انشاء وی بسیار پخته است و به تصدیق دوست و دشمن کتب ذیقیمت او از لحاظ سبک نشر نویسی در ردیف عالیترین نثر شیوای عربی است.

از نظر معنی نیز آثار قلمی و فکری محقق؛ پراز مطالب بکر و ارزنده و تحقیقی است و هر یک نهانه نبوغ سرشار و احاطه کامل وی بر فقه تمام فرق اسلامی و نماینده متانت و وقار و شخصیت اوست.

یکی از تالیفات وی کتاب مشهور «شرایع الاسلام» است که بدون مبالغه از حیث لفظ و معنی بهترین کتاب فقه شیعه و مشتمل بر تمام ابواب فقه است، این کتاب مورد توجه خاص شیعه و سنی قرار گرفته و چنانکه شنیده ایم بزبان خارجی نیز ترجمه شده.

دیگر کتاب «مغفۀ صر النافع» است که مختصر کتاب شرایع میباشد و اخیراً دوبار در شهر قاهره از طرف وزارت اوقاف مصر بطبع رسیده و در دسترس کلیه قهواء و دانشجویان سنی و زیدی و فرقهای غیر شیعه قرار گرفته و همه با دیده اعجاب آمیخته به تحسین بدان مینگرند.

و دیگر کتاب «معتبر» شرح مختصر است و در نکات النهایه و دو جلد و جواب مسألی که از نجف از وی پرسیده اند و جواب مسألی که از مصر پرسیده اند، و کتاب «المسلک فی اصول الدین» در کلام و کتاب «الکهنه» در منطق؛ کتاب «مما رج» در اصول فقه.

کتاب های محقق هر کدام چندین بار از طرف محققین فقهاء شرح شده و حواشی بسیاری بر آن ها نوشته اند ، بطوریکه اگر تمام شرح ها و حواشی کتب او را جمع کنند يك کتابخانه خواهد شد .

از جمله کتاب «جواهر» و «ریاض» را که اولی شرح شرایع و دومی شرح «مختصر نافع» است می توان نام برد .

محقق و خواجه نصیرالدین طوسی

در زمانی که محقق سرآمد فقه های شیعه بود و در حله حوزه گرمی داشت و شاگردان بسیار در محضرش بکسب فیض اشتغال داشتند ؛ کشور عراق و شهر بغداد توسط هلاکوخان مغول سال ۶۵۶ فتح شد . بعد از فتح بغداد حکیم مشهور خواجه نصیرالدین طوسی که بگفته شاگردش علامه حلی در تمام علوم استاد و در معقول و منقول و فقه شیعه تألیفات ارزنده ای داشت ، بنرم سیاحت بچله که در آن روزمرگز شیعه بود ، وارد شد و بمجلس درس محقق درآمد .

محقق خواست با احترام خواجه در سر راترک گوید ولی خواجه اصرار نمود که محقق درس را ادامه داده تمام کند در اثنای درس رشته سخن باینجا کشید که : برای مردم عراق مستحب است هنگام نماز گذاردن کمی بجانپ دست چپ قبله متمایل شوند .

خواجه باین مطلب ایراد گرفت و گفت : دست چپ بودن میل بدست چپ معنی ندارد . زیرا اگر متمایل و انحراف از قبله باشد حرام است و چنانکه از سمت غیر قبله بطرف قبله باشد واجب است . و در هر دو صورت مستحب بودن معنی ندارد .

محقق فوراً در جواب گفت : هیچکدام نیست بلکه این تیسارومیل بدست چپ از خود قبله بطرف قبله است ، و باین بیان خواجه قانع شد .

پس محقق کتابی در همین زمینه نوشت و برای خواجه فرستاد و مورد تحسین خواجه قرار گرفت . این کتاب را احمد بن محمد حلی در کتاب «الدهذب البارخ» شرح مختصر نافع محقق ضمن نقل داستان گذشته آورده است (۱)

محقق مالیتقدر سال ۶۷۶ در سن هفتاد و چهار سالگی بعد از يك عمر پر افتخار و تالیف و تصنیف کتب بسیار و تربیت و پرورش شاگردان بی شمار و تشیید مبانی فقه و احکام و علوم شیعه و رواج مکتب املیبت علیهم السلام بجهان باقی شنافت و در همان شهر بچاک سپرده شد و تاکنون آرامگاهش زهارنگاه شیعیان آن دیار است .

(۱) توضیح گفتار محقق در کتب فقهی معروفه و بیان شده است .